

Др ЈОВАН ВУКМАНОВИЋ
Др ПЕТАР ВЛАХОВИЋ
Др МИРКО БАРЈАКТАРЕВИЋ

РАЗВОЈ, ПРОБЛЕМИ И ПЕРСПЕКТИВЕ ЕТНОЛОШКОГ РАДА У ЦРНОЈ ГОРИ

Први важнији етнологски подаци о Црној Гори и Црногорцима потичу из XVII вијека. Временом они се јављају све чешће, највише у вези са географским особинама и политичким положајем Црне Горе у сплету европских догађаја. То су разнородни прилози, највише о ношњи, обичајима, начину живота, ратовању и карактеру Црногораца. У цјелини, они представљају обимну етнологску грађу, али су често писани узгредно, једнострано и тенденциозно, па не пружају поуздана обавјештења о црногорским приликама.

Почетком XIX вијека, доласком Француза у Боку которску, политичка улога Црне Горе постаје видно већа и за њу расте шире интересовање. У настојању Француза да истисну руски утицај из Црне Горе, она постаје предмет њиховог вишестраног занимања и проучавања. Три Француза, Виала де Сомијер, Анри Делари и Франсоа Ленорман, који су изближе посматрали Црну Гору кроз једно краће раздобље, оставили су о њој драгоцене етнологске податке. Посебно Виалино дјело *Историјски и политички путопис о Црној Гори*, изишао 1820. у Паризу, даје многе појединости, нарочито о ношњи, обичајима, навикама, начину живота, друштвеним и културним приликама Црногораца с почетка XIX вијека. То је прва књига која је, поред свих својих недостатака, послужила на Западу као главни извор за упознавање ондашњег црногорског друштва.

Значајно дјело о Црној Гори, које је нарочито постало Нијемце да се интересују и пишу о њој, било је *Црна Гора и Босна которска* од Вука Караџића, изашло на њемачком језику 1837. У овом дјелу, као и у другим Вуковим списима, налазе се опширна етнологска саопштења о Црногорцима, њиховом друштвеном уређењу, начину живота, обичајима, ношњи и фолклору,

дато све на основу властитих проматрања. Уз тај реални опис, Вук је приказао и Боку которску, да би се лакше представила и упознала Црна Гора. Вук је у Црној Гори стекао два одана сарадника, Вука Врчевића и Вука Поповића, који су нарочито скупљали и обрађивали фолклорну грађу.

Средини прошлог вијека припадају и радови Милорада Медакковића, који је у два наврата боравио у Црној Гори и непосредно упознао живот у овој земљи. Он је у својим радовима, вјерно и одано, дао тачан опис живота и обичаја Црногораца.

Током прошлог вијека јављају се многи прилози о Црној Гори и њеним становницима, већином страних аутора. Међу њима су најпознатији радови руског научника Павла Ровинског, који је преко двадесет пет година пробавио међу Црногорцима. У другом тому његовог опсежног дјела *Черногорија*, које је у цјелини изашло у шест књига, приказао је етнологију Црне Горе: уређење племена, опис куће и покућства, начин живота, ношња, оружје, обичаји и народне умотворине.

Сав рад на етнологији Црне Горе до седамдесетих година прошлог вијека био је неорганизован, индивидуалан и претежно дескриптиван. Прво планско и систематско етнолошко проучавање, које је у нас започето оснивањем Југословенске академије знаности и умјетности (1866) и касније Српске академије наука, односи се унеколико и на Црну Гору. У зборницима тих академија сретају се често вриједни етнолошки прилози из црногорског живота од домаћих и страних испитивача.

Темеље научног етнолошког рада у Црној Гори, у вези са проучавањима у Србији, постављају Јован Цвијић и његов најближи сарадник Јован Ердељановић. Цвијић је први радио на осамоставању етнологије као науке и организовао рад на њеном истраживању. Он је разрадио програм етнолошких проучавања у којима су била обухваћена и црногорска племена. То су настали његови савременаци и сљедбеници. Највеће резултате у етнолошким проучавањима постанка и уређења црногорских племена дао је Ердељановић у мноштву својих радова. Свако племе је свестрано проучавао на основу исцрпних података, појединих појава и облика живота. На основу расположивих научних доказа он продире у етногенезу и еволуцију сваког друштва, изграђујући тиме концепцију о стварању и развоју црногорских племена. Његов рад био је веома значајан за унапређивање етнолошке мисли у Црној Гори. Око себе је окупио вриједне сараднике и своје ученике, који су по његовим савјетима проширили етнолошка проучавања на црногорском подручју.

Развоју етнологије између два рата знатно је допринио рад домаћих и страних испитивача. Преко домаћих часописа, особито цетињских Записа, покретана су и рјешавана многа етнолошка питања.

Послије другог свјетског рата, у општем настојању да се заштите и проуче културно-историјски споменици, настављен је рад

и на етнологији. Основани су Етнографски и неколико завичајних музеја у појединим областима, с циљем да скупљају и проучавају народно културно наслеђе свога подручја. Етнографски музеј покренуо је и свој часопис, да би што успјешније одговорио задацима проучавања етничке прошлости и данашњег етничког стања Црне Горе. Спајањем цетињских музеја 1964. г. у једну административну јединицу, часопис је престао излазити и отада је ослабио сав етнолошки рад, чак и на скупљању музејских објеката.

У цјелини узев, сав тај ранији рад на етнологији Црне Горе значајан је, разноводан и плодан. Али је још непотпун за упознавање цјелокупне етнологије Црне Горе, неуједначен по методи рада и научној вриједности. Многобројна етнолошка питања су још отворена, поједине групе становништва непроучене, традиционалне народне духовне творевине неприкупљене и материјална култура необрађена. За цјеловитије упознавање етничке историје и традиције Црне Горе потребно је, теренски и архивски, исцрпно проучити, уз помоћ савремених метода, све њене природне, историјско-друштвене и културне факторе. Прави лик народа добија се најуспјешније кроз исцрпна научно-етнолошка проучавања.

Природне особине и историјско-друштвена збивања стварали су многе промјене и специфичности у животу Црногораца, која се могу пратити од XIV вијека. Турска инвазија покренула је миграције становништва и сужене су наше етничке границе према Арбанији. Етничким прелазима и преливима измијењено је тамошње становништво, исламизирано и поарбанашено. Етнолошка испитивања која су овдје потребна, дала би поузданије основе о симбиози овога граничног становништва. Стапања нашег живља са Арбанасима било је и у другим граничним предјелима, нарочито у Крајини, околини Улциња и у плавско-гусињској области. Још свежији примјер губљења етничких одлика пружа негдашње племе Мркојевићи, насељено између Бара и Улциња. Познати у прошлости као православно српско племе, Мркојевићи су пред турским фанатизмом средином XVIII вијека почели прелазити на ислам, највише од страха или ради интереса, да би били повлашћени код Турака. Њихов живот је знатно преображен, али ипак код њих нијесу прекинуте основне везе са српском етничком подлогом. Још они чувају извјесне српска предања и неке обичаје, више тајно него јавно.

Ни о етногенези наших племена, о којима је толико писано, није дато коначно гледиште. У недостатку историјских података, давана су разна мишљења о њиховој старости и постанку, у чему се нарочито разликују историчари и етнологи. За успјешније сагледавање прошлости и одлика једног племена потребна су свестранија и подробнија испитивања. Нијесу она сва стварана под истим условима, нарочито постоји разлика у формирању између жупских и планинских племена.

За упознавање етничке прошлости значајна су и проучавања спољних миграција, ван граница, изазваних разним узроцима. Црна Гора била је главна земља матица, из које се кретало становништво у неколико праваца, највише у Шумадију. Етничко сродство Црногораца и Шумадинаца огледа се у многим странама народног живота, у обичајима, вјеровањима, предањима, народним пјесмама и историјским легендама. Њихова су заједничка спољна обиљежја и некадашња стара ношња и кућа брвнара, која се срета у црногорским Брдима и у високој Шумадији.

Посебни извор за упознавање етничких одлика чини и народна усмена традиција, још увијек недовољно проучена. Стварана у вези са природним особинама тла, начина живота и историјског збивања, она је прави израз животне стварности у прошлости. То је општенародна творевина, живи извор који прожима и данашњицу. Етнолошко-фолклорно културно наслеђе, изражено најчешће у предањима, пјесмама и анегдотама, траг је племенског патријархалног друштва и одражава минули народни живот у разним периодима. Сваки ступањ друштвеног развика има своје специфичности на пољу усменог народног стваралаштва и чини извор за проучавање. У једно вријеме, предања су замјенивала историју, племенуку и општенародну, и чинила значајну страну народног духовног живота. Многи наши етнолошки радови засновани су на народним предањима, чија се вриједност данас умногоме потврђује подацима из которских писаних извора. И фолклорни материјал, који није довољно проучен, садржи многе архаичне елементе и значајан је за проучавање духовне културе.

На даљем, комплексном етнографском проучавању Црне Горе треба радити убрзано и систематски. Усљед наглог друштвеног и економског развоја етнолошка грађа, очувана највише у традицији, пропада и остаје мало времена за њено проучавање. Теренска испитивања све више губе праву вриједност, јер ишчежавају етнолошки споменици и подаци о њима. Индустријализација земље, праћена урбанистичким развикаом насеља, изазивала је велики поремећај у животу и традиционалној култури сеоског живља. Савремени живот сузбија наслијеђене етнолошке тековине и многе ће од њих прије нестати него што се проуче. Треба испитати завичајну културу традицију и доказати цјеловитост народног бића. У чувању традиције била је увелико духовна и морална снага Црногораца. Одређеније, етнолошка проучавања, која нарочито полазе од непосредног проматрања, имају и дубљи научни значај, афирмишу нацију. Она су, сем тога, убједљив доказ у рјешавању евентуалних међународних, нарочито граничних питања.

У сложеним етнолошким проучавањима најважнија је ствар колективно организовати посао по научним установама. Садашње наше друштвене и културне прилике условљавају такав рад. Постојеће институције, Академија наука и умјетности. Етнографски

и завичајни музеји, донијеле би програм о стручном проучавању живе етнологије на читавом републичком терену, уз примјену савремених метода рада. Помоћу још архивских докумената, који нашим ранијим испитивачима нијесу били толико приступачни, стварали би комплекснију и садржајнију етнолошку грађу и добијали поузданије научне резултате. Одредио би се центар, свакако Академија наука, који би обједињавао истраживачки рад и обезбјеђивао финансијска средства. Рад би се организовао индивидуално и по музејима, који би, проучавајући цјелокупну народну материјалну културу, постали научне радионице, сваки за своје територијално подручје.

Покренуо би се стручно-научни часопис при Етнографском музеју, с циљем да обједињује и објављује научне проблеме и грађу из области етнологије о Црној Гори.

Допуна Етнографском музеју био би Етнопарк, који би имао вишеструки значај, нарочито за чување и проучавање народне архитектуре, иначе незаштићене, непроучене и изложене пропадану.

Својим оданим залагањем на проучавању етнологије стварали бисмо најхуманије радове од свих у науци.

